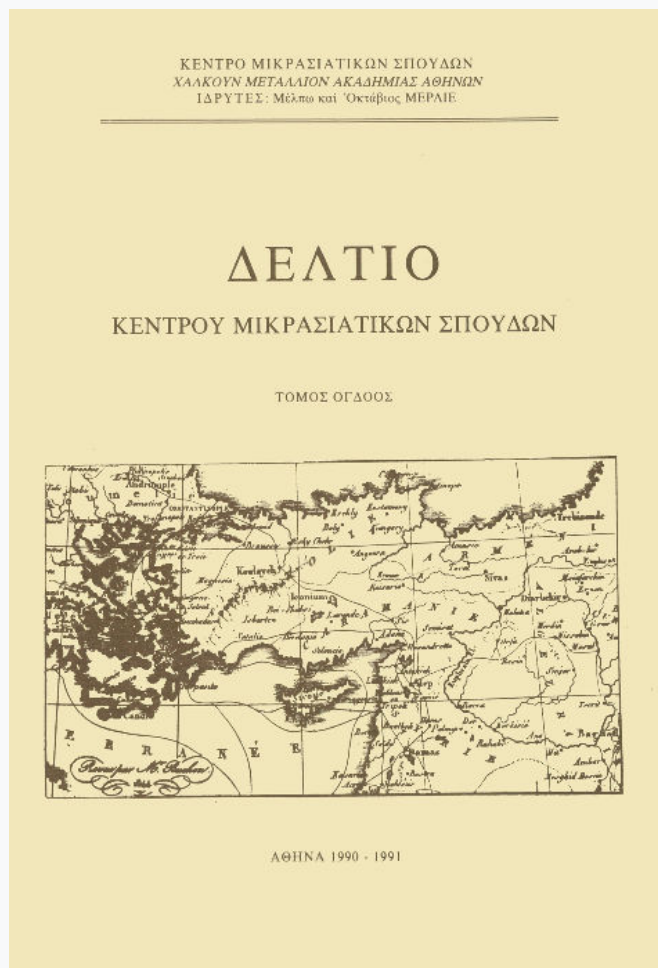

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

Τα όρια των χωρών και των επαρχιών της Μικράς Ασίας

Μ. Β. Σακελλαρίου

doi: [10.12681/deltiokms.238](https://doi.org/10.12681/deltiokms.238)

Copyright © 2015, Μ. Β. Σακελλαρίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σακελλαρίου Μ. Β. (1990). Τα όρια των χωρών και των επαρχιών της Μικράς Ασίας. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 8, 207–220. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.238>

ΑΠΟ ΤΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ¹ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

Μόλο που τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν χρησιμοποίησε καὶ χρησιμοποιεῖ σύγχρονα ἐμπειρικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἔνταξη τῶν μικρασιατικῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν κατὰ τὴν περίοδο πὺ ἀφορᾷ τὶς ἔρευνές του, σταθερὰ αἰσθανόμαστε τὴν ἀνάγκη νὰ κάνουμε συσχετισμοὺς μὲ τὴν ἀρχαία διαίρεση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ μεταχειριζόμαστε τὴν ἀρχαία ὀνοματολογία, πὺ ἄλλωστε ἀποτελεῖ καθιερωμένο —διεθνῶς— μέσο συνεννόησης.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, τὰ ὅρια τῶν *χωρῶν* καί, ἀργότερα, *ἐπαρχιῶν* τούτων μεταβλήθηκαν πολλὲς φορές, κάποτε μάλιστα μετακινήθηκαν σὲ μεγάλες ἀποστάσεις· ἀκόμη καὶ ὁ ἀριθμὸς τους δὲν ὑπῆρξε σταθερός.

Ἐπιπλέον, λίγα μόνο σημεῖα τῆς διαδρομῆς τῶν συνόρων, κατὰ τὶς διάφορες φάσεις τῆς ἱστορίας τους, εἶναι βέβαια καὶ ἀσφαλῆ: μεγάλα, πολὺ μεγάλη τμήματά τους χαράζονται συμπερασματικά, μὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ προσέγγισης, συχνὰ μάλιστα οἱ γνῶμες τῶν εἰδικῶν ἀποκλίνουν σημαντικά μεταξύ τους. Ἀναμφισβήτητα, οἱ ἀνάγκες τοῦ Κέντρου ἐπιβάλλουν, ὥστε οἱ συνεργάτες του νὰ μὴν ἀγνοοῦν πὺ βρίσκεται σήμερα ἡ σχετικὴ ἔρευνα καὶ ποιά εἶναι, στίς πιὸ γενικὲς γραμμές, τὰ συμπεράσματά της.

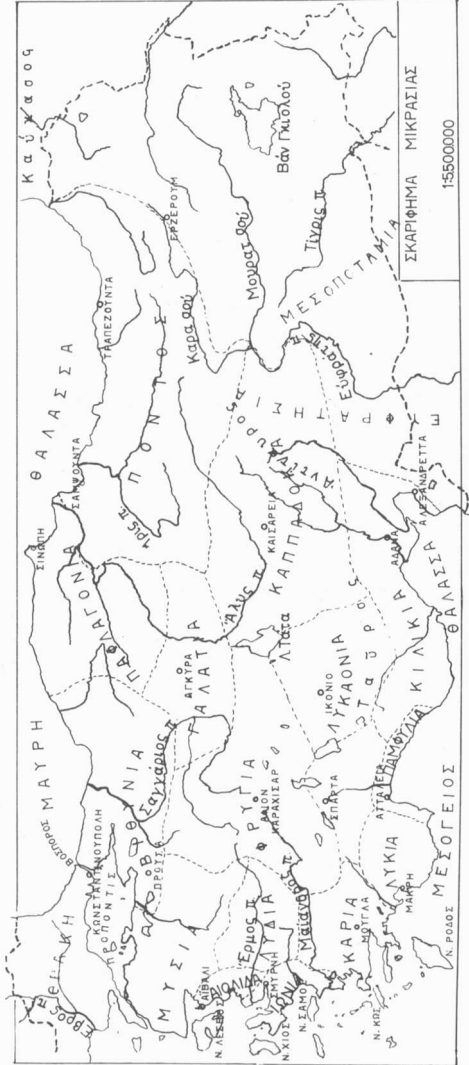
Α' Πηγὲς καὶ βοηθήματα

α) Οἱ πηγὲς

Οἱ πηγὲς πὺ διαθέτουμε γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ὁρίων τῶν διαφόρων μικρασιατικῶν χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν εἶναι:

1. Ἐλάχιστες ἄμεσες πληροφορίες, γενικὰ σύντομες καὶ δίχως ἀκριβο-

1. Ὁ ὅρος «*χωρες*» κυριολεκτεῖται γιὰ τὴν κλασικὴ καὶ ἀκόμη —γιὰ τὶς πιὸ πολλὲς περιπτώσεις— γιὰ τὴν *ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ*: ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, Καρία, Λυδία κτλ. εἶναι, ἀντίστοιχα, ἡ χώρα τῶν Καρῶν, τῶν Λυδῶν κτλ.. Ὁ ὅρος «ἐπαρχίαι» εἶναι σωστὸς ὅταν πρόκειται γιὰ μονάδες τῆς ρωμαϊκῆς διοικητικῆς διαίρεσης.

ΣΚΑΡΙΦΗΜΑ ΜΙΚΡΑΣΙΑΣ

15500000

λογία, ιδίως από φιλολογικά κείμενα (γεωγραφικά, ιστορικά κτλ.), είτε για την έκταση μιᾶς χώρας ἢ ἐπαρχίας γενικά, είτε για ἓνα μεγαλύτερο ἢ μικρότερο τμήμα τῶν ὁρίων της.

2. Ἀφθονότερες σχετικὰ ἔμμεσες ἐνδείξεις, κυρίως εἰδήσεις για τὴν ὑπαγωγὴ πόλεων ἢ ἄλλων γεωγραφικῶν μονάδων σ' ὀρισμένη χώρα —στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια: ἐπαρχίας— ἢ σὲ κάποια ὑποδιαίρεσή της. Ὅπως εἶναι αὐτονόητο, περισσότερο εὐπρόσδεκτες εἶναι οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει ὅτι μιὰ γεωγραφικὴ μονάδα ἦταν στὰ σύνορα δύο γειτονικῶν χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν ἢ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπ' αὐτά. Οἱ πληροφορίες τῆς κατηγορίας αὐτῆς προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ γεωγραφικά, ἱστορικά καὶ ἄλλα κείμενα, ἀλλὰ οἱ πῶ πολλὰς ὀφείλονται σ' ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα.

Παρ' ὅλη τὴ συγκέντρωση καὶ ἀξιοποίηση τῶν σχετικῶν χωρίων ἀπὸ πολλὰς γενεὲς ἐρευνητῶν, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἐπιμονότερα καὶ συστηματικότερα ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορικὴ γεωγραφία καὶ τὴν τοπογραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ εἰδικότερα μὲ τὰ ὅρια τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν καὶ ἐπαρχιῶν, κατὰ τὴ *ρωμαϊκὴ* καὶ τὴ *βυζαντινὴ ἐποχὴ*, ἢ μὲ τὰ σύνορα τῶν *μητροπόλεων* καὶ τῶν *ἐπισκοπῶν* τοῦ χώρου πού μᾶς ἐνδιαφέρει, τὸ ὑλικὸ εἶναι πάντα ἀποσπασματικὸ καὶ ἐλλιπέστατο. Ὅταν μάλιστα λάβει κανεὶς ὑπόψη τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅπως εἴπαμε, τὰ ὅρια ἄλλαξαν κατὰ πυκνὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ ὅτι οἱ λίγες ἑκατοντάδες εἰδήσεων καὶ ἐνδείξεων πού διαθέτουμε εἶναι κλιμακωμένες ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ὥς τὴ *βυζαντινὴ ἐποχὴ*, μπορεῖ, καὶ χωρὶς νὰ προσεγγίσει τὰ σχετικὰ θέματα, ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι τελικὰ οἱ μαρτυρίες, μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιχειρεῖται ἡ διαγραφὴ τῶν ὁρίων τούτων σὲ μιὰ ὀρισμένη ἱστορικὴ στιγμή, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ὑποπολλαπλάσιο τοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ χρησιμοποίηση καὶ ἐρμηνεία τοῦ ὑλικοῦ συναντᾷ διάφορες δυσκολίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρω δύο, τὶς συνηθέστερες καὶ σπουδαιότερες:

1. Ὅχι σπάνια συμβαίνει νὰ ξέρομε ὅτι τὰ σύνορα δύο χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν ἦσαν κοντὰ σὲ μιὰ ὀρισμένη γεωγραφικὴ μονάδα, ἀλλ' ἀγνοοῦμε τὴ θέση της. Τότε τὸ πρόβλημα τῆς χάραξης τῶν συνόρων συνδέεται μὲ τὴν τοποθέτηση τῆς μονάδας αὐτῆς καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς σχετικὲς συζητήσεις, συχνὰ πολὺπλοκες, γιατί ἐπεκτείνονται σὲ γειτονικά γεωγραφικά καὶ εἰδολογικά ἐδάφη καὶ διασταυρώνονται μ' ἄλλα ζητήματα ταυτίσεων καὶ τοποθετίσεων.

2. Συχνὰ ἐπίσης ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ πληροφορίες ἀσυμβίβαστες ἀναμεταξύ τους. Σὲ κάθε τέτοια περίπτωση τίθεται πρῶτα τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ ἀσυμφωνία τῶν πηγῶν ὀφείλεται σὲ σφάλμα κάποιας ἀπ' αὐτὲς —προπάντων ὅταν πρόκειται γιὰ ἔργα ἀδόκιμων συγγραφέων— ἢ στὸ γεγονὸς ὅτι ἀνάμεσα στὶς δύο ἀντιφατικὲς πληροφορίες ἔχει πραγματικὰ μεσολαβήσει κάποια μεταβολή. Στὴ δευτέρη περίπτωση, γεννιέται ἓνα νέο πρόβλημα: μήπως τὸ μεταγενέστερο κείμενο δὲν ἀποδίδει πρᾶγματι μιὰ ὑστερόχρονη φάση, ἀλλ' ἀντίστροφα, ἀντλώντας ἀπὸ μιὰ παλιότερη πηγὴ, μᾶς μεταφέρει σὲ μιὰ προγενέστερη ἐποχὴ.

β) Ἡ σημερινή κατάσταση τῆς ἔρευνας

Ὅπως εἶναι φυσικό, κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ σύντομα ἰχνογραφήσαμε, ἐλάχιστα εἶναι τὰ βέβαια καὶ τὰ δεκτὰ ἀπὸ ὅλους, ἐνῶ διάπλata ἀνοίγονται οἱ θύρες στὶς ὑποθέσεις καὶ στὶς συζητήσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μὲ κόπο προκύπτει, ἀραιὰ καὶ ποῦ, κανένα καινούργιο δεδομένο. Γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ λόγο πλεονάζουν οἱ ὁλότελα λεπτομερειακὲς ἐργασίες, σπανίζουν ἐκεῖνες ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἔκταση μιᾶς ὁλόκληρης χώρας ἢ ἐπαρχίας μέσα ἀπὸ τὸ πέρασμα περισσότερων αἰώνων καὶ εἴμαστε ἀκόμη μακριὰ ἀπὸ μιὰ μελέτη ποὺ ν' ἀγκαλιάζει ὁλόκληρη τὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ἐδῶ σημειώνουμε τὰ κυριότερα ἀπὸ τὰ βοηθήματα τῆς δεύτερης ὁμάδας, ποὺ αὐτὴ τὴ στιγμή εἶναι τὰ μόνα ποῦ, λίγο ἢ πολὺ, συγκεντρώνουν καὶ συζητοῦν τὰ πορίσματα τῶν εἰδικότερων ἐρευνῶν.

1. Ἄρθρα τῆς *Real-Encyklopedie*:

Hirschfeld, *Aiolis*, I 1, '1894, c. 1035.

Burchner, *Doris*, V 2, '1905, c. 1565-1566.

Burchner-Brandis, *Galatia*, VII 1, '1910, c. 519 sqq., *passim*.

Burchner, *Ionia*, IX 2, '1916, c. 1893.

Burchner, *Isauria*, IX 2, 1916, c. 2056.

Ruge, *Kappadokia*, X 2, '1919, c. 1910-1911.

Burchner, *Karia*, X 2, 1919, c. 1943-1944.

Ruge, *Kilikia*, XI 1, '1921, c. 385.

Keil, *Lydia*, XIII 2, '1927, c. 2161 sqq., *passim*.

Ruge, *Lykaonia*, XIII 2, 1927, c. 2253.

Ruge, *Lykia*, XIII 2, 1927, c. 2270-2271.

Ruge, *Pamphylia*, XVIII 3, '1949, c. 354-359, 364-378.

Ruge, *Phrygia*, XX 1, '1941, c. 790-801.

Σημ. Τὰ ἄρθρα γιὰ τὴν Παφλαγονία, τὴν Πισιδία, τὸν Πόντο, δὲ βρίσκονται στὴ θέση τους; θὰ δημοσιευτοῦν σὲ παραρτήματα σ' ἐποχὴ ποὺ εἶναι ἀγνωστὴ ἀκόμη.

Ἡ ἀξία τῶν ἄρθρων τούτων εἶναι ἄνιση. Τὰ πιὸ παλιά, ἰδίως τὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1920, εἶναι συνοπτικά καὶ ὅχι πάντοτε ἐπιτυχή, ἀκόμη καὶ μὲ τὰ κριτήρια τῆς τότε ἐποχῆς (συγκεκριμένα ἐκεῖνα ποὺ φέρουν τὴν ὑπογραφή τοῦ Burchner). Ἀπὸ τὸ 1920 καὶ ἔπειτα εἶναι ὁλοένα καὶ πιὸ πλούσια σ' ὕλικὸ καὶ βιβλιογραφία. Τὰ νεότερα ἀπὸ τὸ 1940 ἰσοδυναμοῦν μὲ πραγματικὲς μονογραφίες.

2. Ὅρισμένα γενικότερα ἔργα, ὅπου ὅμως πλατύτερα συζητοῦνται τὰ ὅρια τῶν μικρασιατικῶν ἐπαρχιῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καί, ἀναδρομικά, τῶν χωρῶν ποὺ προϋπῆρξαν ἀπ' αὐτές:

W. T. Arnold, *The Roman system of provincial administration to the accession of Constantine the Great*, Oxford ³1915, σσ. 268-276 (ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Ἀσία², Κιλικία, Βιθυνία, Γαλατία, Παμφυλία, Καπαδοκία).

2. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Ἀσία περιλάμβανε τὴ Μυσία, τὴ Λυδία, τὴν Καρία (μαζὶ μὲ τὰ παλιά ἐδάφη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων) καὶ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Φρυγίας.

A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1937, σσ. 59-95 (ρωμαϊκή ἐπαρχία Ἀσίας), σσ. 105-109 (Λυκία), σσ. 111-123 (Γαλατία), σσ. 125-145 (Παμφυλία, Πισιδία Λυκαονία), σσ. 175-191 (Καππαδοκία).

D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton 1950. *Ρωμαϊκή ἐπαρχία Ἀσία*: σσ. 34, 154, 168-171, 242, 1042-1043, 1044, 1049, 1060-1063, 1123. *Βιθυνία*: σσ. 302, 313-320, 435-436, 1182. *Γαλατία*: σσ. 372-374, 413, 434, 443, 454, 455-458, 574-575, 605, 1237, 1284, 1291, 1304-1305, 1307-1308, 1312, 1317-1324, 1435, 1438, 1459-1461. *Ἰσαυρία*: σ. 1170. *Καππαδοκία*: σσ. 200, 202, 435, 443, 493, 494, 1095, 1332. *Κιλικία*: σσ. 266, 270-271, 285, 288, 376, 383-384, 402, 418, 433-434, 443, 444, 548-549, 576, 660, 1165-1166, 1245, 1256, 1271-1272, 1282-1284, 1459, 1529. *Λυκία*: σσ. 242, 516-517, 521, 529-530, 540, 576, 1370, 1374, 1386-1388. *Παμφυλία*: σσ. 263, 1372. *Παφλαγονία*: σσ. 186, 1081. *Πόντος*: σσ. 178, 189 κ.ἐξ., 368 κ.ἐξ., 434, 443 κ.ἐξ., 548, 561, 1066, 1284 κ.ἐξ., 1291, πρβλ. σχετικά μὲ ὅρια Λυδίας-Καρίας, σ. 36, Λυδίας-Φρυγίας, σσ. 785-786, Λυδίας-Μυσίας, σ. 35, Μυσίας-Φρυγίας σ. 785.

γ) Γενικὸς ἀπολογισμὸς

Διάφορες συμπτώσεις —ἀριθμὸς καὶ ποιότητα τῶν ἀμέσων πληροφοριῶν καὶ τῶν ἐμμέσων ἐνδείξεων, ἔκταση καὶ ἀποτελεσματικότητα τῶν νεότερων ἐρευνῶν— ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι σήμερα δὲ διαθέτουμε τὶς ἴδιες περίπου γνώσεις γιὰ τὰ ὅρια ὅλων τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν καὶ ἐπαρχιῶν. Γενικά μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ξέρουμε καλύτερα τὴν ἔκταση τῶν δυτικῶν χωρῶν (Μυσίας, Λυδίας, Καρίας, Λυκίας, καθὼς καὶ τῆς Αἰολίδας καὶ τῆς Ἰωνίας) παρὰ τῶν ἀνατολικῶν (Πόντου, Καππαδοκίας, Κιλικίας)· ὅτι ἀκριβέστερα καθορίζονται τὰ παράλια παρὰ τὰ μεσόγεια σημεία. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἀπαράβατο κανόνα: χάρη σ' ἐπίμονες μελέτες καὶ σὲ καλὴ ἐκμετάλλευση ἐνδείξεων ἀπὸ ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα ἢ γνώση τῶν συνόρων τῆς Φρυγίας εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἱκανοποιητικὰς τόσο ἀπὸ ἄποψη πυκνότητος, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη πιθανότητος, πράγμα πού δὲ θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ γιὰ τὰ κοινὰ ὅρια Ἰσαυρίας - Κιλικίας - Λυκαονίας - Καππαδοκίας.

Β' Ἐνα βοήθημα γιὰ τοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν

Οἱ τρέχουσες ἐργασίες τοῦ Κέντρου ἔκαναν ἀπὸ καιρὸ αἰσθητὴ τὴν ἀνάγκη νὰ δοθεῖ στοὺς συνεργάτες τοῦ ἑνα βοήθημα, στὸ ὁποῖο νὰ ἀνατρέχουν κάθε φορὰ πού θὰ παρουσιάζονταν ἐρωτήματα σχετικά μὲ τὰ ὅρια μιᾶς μικρασιατικῆς *χώρας*. Τὸ βοήθημα τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἀφομοιώσει τὰ συμπεράσματα τῶν συζητήσεων πού ἔχουν προηγηθεῖ, ταυτόχρονα ὅμως νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ εὐχρηστο, ὥστε ν' ἀποφεύγεται ὁ κόπος καὶ ἡ

ἀπώλεια χρόνου εκείνων πού πρόκειται νά τò χρησιμοποιοῦν. Τò μέγιστο πού θά ὄφειλε νά παρέχει θά ἦταν μιὰ εἰκόνα τῶν *κυριοτέρων* μόνον ἀπό τίς μεταβολές πού ὑπέστησαν τὰ σύνορα τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν καί ἡ διάκριση τῶν σημείων ἢ τῶν τμημάτων πού εἶναι λίγο πολύ γνωστά καί ἀσφαλῆ ἀπό ἐκεῖνα πού τοποθετοῦνται μέ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη προσέγγιση. Ἐπειτα ἀπό διάφορες ἀπόπειρες καί σκέψεις, φάνηκε ὅτι οἱ συνεργάτες θά μπορούσαν καλύτερα νά ἐξυπηρετηθοῦν, ἂν τò βοήθημα τοῦτο ἔπαιρνε τὴ μορφή χαρτογραφικῶν σχεδιασμάτων. Ἐνα κείμενο μέ πλῆθος ἀπὸ ἀρχαῖα καί νεότερα, ἰδίως τουρκικά, τοπωνύμια δὲ θά μπορούσε νά χρησιμεύσει χωρὶς τὴν παράλληλη χρῆση ὅχι ἐνός, ἀλλὰ περισσότερων χαρτῶν, καί μάλιστα χαρτῶν πού δὲ θά διαθέτει τὸ Κέντρο· ἐνῶ οἱ χάρτες μπορούν νά διαβαστοῦν ἄμεσα καί χωρὶς τὴ βοήθεια κειμένου, προπάντων ἂν χρησιμοποιθοῦν γραμμὲς διαφόρων χρωμάτων, συνεχεῖς, διακοπτόμενες, κυματοειδεῖς, καί σημειωθῶν, ὅπου χρειάζονται, χρονολογίες, ὀνόματα ἀρχαίων πηγῶν καί κάθε ἄλλη διαφωτιστικὴ ἐνδειξη. Ὡστόσο, τελειώνοντας τὰ σχεδιάσματα, εἶδα ὅτι δὲ θά ἦταν ἄσκοπο νά τὰ συνοδεύσω μέ μερικά συμπληρωματικά σχόλια καί ἐπεξηγήσεις, ἓνα εἶδος προέκτασης τοῦ ὑπομνήματος πού θά ὑπάρχει πάνω στὰ σχεδιάσματα· σχόλια, στὰ ὁποῖα δὲ θά χρειάζεται νά καταφεύγει κανεὶς κάθε φορὰ πού θά παίρνει στὰ χέρια του τὰ σχεδιάσματα, ἀλλὰ μόνο σὰν τοῦ γεννηθοῦν ὀρισμένα ἀπορητά, ἢ ὅταν θελήσει νά συμβουλευθεῖ τὴ βιβλιογραφία, τῆς ὁποίας οἱ γενικότεροι ὡς τώρα τίτλοι σημειώνονται πιὸ πάνω σσ. 210-211.

Ἡ διαίρεση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι ἀποτέλεσμα —πρῶτα καί κύρια— ἔθνικῶν καί πολιτικῶν συνθηκῶν καί κατὰ δεύτερο μόνον λόγο γεωγραφικῶν. Ὅλα σχεδὸν τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων χωρῶν ὀφείλονται στὰ φύλα καί στὰ ἔθνη πού κατοίκησαν ἢ ἐπικράτησαν κατὰ περιοχές: Αἰολίς, Ἰωνία, Δωρίς, Μυσία, Λυδία, Καρία, Λυκία, Παμφυλία, Πισιδία, Φρυγία, Βιθυνία, Παφλαγονία, Γαλατία, Λυκαονία, Ἰσαυρία, Καππαδοκία, γιὰ νά περιοριστοῦμε στὰ γνωστότερα καί ἐπισημότερα μόνον ὀνόματα. Ἐλάχιστες περιφέρειες, ἀπὸ τίς πιὸ μικρές, μπορούν νά παίρνουν τ' ὄνομά τους ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά τους: π.χ. Τρωάς. Τέλος, ἀπὸ τίς μεγάλες περιφέρειες μόνον μία ἔχει ὄνομα δηλωτικὸ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσης: ὁ Πόντος· ἀλλὰ ἡ ἔκτασις στὴν ὁποία ἐπικράτησε νά δίνεται τοῦτο ἀνταποκρίνεται περίπου στὰ ὅρια τοῦ βασιλείου πού βαπτίστηκε ἔτσι. Ἡ συμβολὴ τῆς γεωγραφικῆς διάπλασης στὴν ἐξάπλωση τῶν ὀνομάτων ἐγκτεται ἀκριβέστερα: α) στὸ ὅτι ἡ φυλετικὴ καί πολιτικὴ ἐπέκτασις τῶν διαφόρων ἔθνικῶν στοιχείων ἐπηρέαστηκε ἀπὸ τὰ γεωγραφικά δεδομένα καί ὁλοκληρώθηκε μέσα σ' ὀρισμένα φυσικὰ ὅρια· β) στὸ ὅτι κάθε μεταγενέστερη μεταβολὴ στὴ χρῆσιν τῶν ὀνομάτων, εἴτε αὐτόματη, εἴτε ἐπίσημη, εἴτε λόγια, δὲν μπορούσε παρὰ ν' ἀνταποκρίνεται σὲ κάποια ἄλλα φυσικὰ ὅρια.

Οἱ φάσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες πέρασε ἡ διαίρεσις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σὲ διαμερίσματα, εἶναι πάρα πολλές. Ἄν οἱ μετακινήσεις λαῶν καί οἱ ἐξωτερικὲς κατακτήσεις, πού κατὰ καιροὺς ἐπέφεραν ριζικὲς ἀλλοιώσεις στὸ χάρτη

τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ἦσαν γεγονότα καὶ τόσο συχνά, δὲν ἔλειψαν ὅμως ποτὲ καὶ οἱ τοπικοὶ πόλεμοι, οἱ δυναστικὲς ἀναταραχές, τὰ διοικητικὰ μέτρα, γιὰ νὰ προκαλοῦν κατὰ πυκνὰ χρονικὰ διαστήματα, πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ, περισσότερο ἢ λιγότερο σημαντικὲς μετακινήσεις ὁρίων. Στους χάρτες δὲ σημειώσαμε παρὰ μόνο μερικές, ἐκείνες πού ἐξυπηρετοῦν τὶς ἀνάγκες τοῦ Κέντρου. Καὶ πρῶτα-πρῶτα παραλείψαμε τὶς φάσεις τὶς παλιότερες ἀπὸ τὸ 1200 π.Χ., ἐποχὴ τῆς εἰσβολῆς τῶν θρακο-φρυγικῶν φύλων (Φρυγῶν, Βιθυνῶν, Παφλαγόνων, Μυγδόνων κ.ἄ.) πού κατέλυσαν τὴ χεττιτικὴ αὐτοκρατορία, ἀπώθησαν ἢ υπερκάλυσαν μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς παλιότερους πληθυσμοὺς καὶ γενικὰ ἄλλαξαν τὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ὄψη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γιὰ χίλια περίπου χρόνια. Πράγματι, ἡ προγενέστερη ἀπὸ τὸ 1200 κατάσταση δὲν ἄφησε ἴχνη στὴν κατοπινὴ διαμόρφωση τῶν διαμερισμάτων τῆς μικρασιατικῆς χερσονήσου. Ἀντίθετα, ἡ μεταγενέστερη κατάσταση ἐπέζησε κάτω ἀπὸ τὴν περσικὴ κατάκτηση ὡς μέσα στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, καὶ πέρα ἀκόμη ἀπ' αὐτή, ἀφοῦ ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία γιὰ τὶς ὑπερότερες μεταβολές. Ἀπὸ τὶς ἀλλαγές πού σημειώθηκαν μετὰ τὸ 1200 π.Χ. ἀποτυπώσαμε στοὺς χάρτες, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ Κέντρου, μόνο τὶς κυριότερες —ἐκείνες πούμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σταθμοί.

α) Ὅρια τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν πρὶν ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτηση

Πρώτη περίοδος: ἀπὸ τὸ 1200 π.Χ. ὡς τὸ 300 περίπου π.Χ. Ὅταν σταμάτησαν οἱ ἐπιδρομὲς καὶ διαμορφώθηκε μιὰ σταθερότερη κατάσταση, τὰ θρακο-φρυγικὰ φύλα βρέθηκαν ἐγκατεστημένα σὲ μιὰ περιοχὴ πού ἀρχίζει ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Προποντίδας καὶ τοῦ Δυτικοῦ Πόντου καὶ εἰσχωροῦσε βαθιὰ στοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ἐπικρατέστερο ἀπ' αὐτὰ, οἱ Φρύγες, ἱδρύσαν (12ος-8ος αἰ.) ἓνα ἰσχυρὸ κράτος πού ἀνατολικά ἔφτασε ὡς τὸν Εὐφράτη καὶ δυτικὰ κατέλαβε περιοχές τῆς Λυδίας ὡς σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ παράλια, ὅπου οἱ ἑλληνικὲς ἐγκαταστάσεις. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς Φρυγίας, τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ (7ος-4ος αἰ.) διατηρήθηκε σὲ μιὰ πῶς περιορισμένη ἔκταση, πάντως μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη στὴν ὁποία ἀρχισε νὰ ἀποδίδεται ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια καὶ ἔπειτα. Πράγματι, ὡς τὴν ἀρχὴ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἡ Φρυγία ἀπλωνόταν ὡς τὴν Προποντίδα καὶ μ' ἓνα διάδρομο πού ἐβγαίνει στὸν Εὐξείνιο χῶριζε τὴ μικρὴ τότε Βιθυνία ἀπὸ τὴν Παφλαγονία· κατεῖχε δηλαδὴ τὴν Τρωάδα (σὰν ὑποδιαίρεσή της) καὶ ἐδάφη πού ἀργότερα πέρασαν στὴ Μυσία καὶ στὴ Βιθυνία· ἡ περιοχὴ αὕτη λεγόταν εἰδικότερα «Φρυγία ἢ πρὸς Ἑλλήσποντον» ἢ «Μικρὰ Φρυγία», γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸ τμήμα νότια ἀπὸ τὸν Ἑρμό πού χαρακτηριζόταν «Μεγάλῃ Φρυγίᾳ». Πρὸς Ἀνατολὰς ἡ Φρυγία ἔφτανε τότε ὡς τὸν Ἄλυ καὶ τὴ λίμνη Τάττα (Tuzgolu): περιλάμβανε δηλαδὴ τὰ τρία τέταρτα τῆς μεταγενέστερης Γαλατίας. Πρὸς ΝΑ ἔκτεινόταν σ' ἐδάφη πού ἀργότερα ἀποδόθηκαν στὴ Λυκαονία: ὁ Ξενοφῶν τοποθετεῖ τὸ Ἰκόνιο στὰ σύνορα τῶν δύο

χωρῶν καὶ τοῦτο συμφωνεῖ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ κεῖ περνάει καὶ ἡ γραμμὴ ὡς τὴν ὁποία ἔφτανε πολὺ ἀργότερα ἀκόμη ἡ διάδοσις τῆς φρυγικῆς γλώσσας. Τὰ σύνορα τῆς Φρυγίας πρὸς τὴν Πισιδίαν, τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυδίαν ἀλλάξαν σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα ὡς τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ.

Ἡ *Βιθυνία* πρὶν ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια περιοριζόταν σὲ μιὰ στενὴ λουρίδα γῆς, ἀνάμεσα στὴν Προποντίδα καὶ στὸν Εὐξείνιο Πόντο, ποὺ ἀνατολικά δὲν ξεπερνοῦσε τὶς ἐκβολὲς τοῦ Σαγγάριου.

Ὅσο γιὰ τὴν *Παφλαγονία*, ἀπὸ τὰ δυτικὰ ὀρίζοντα ἀπὸ τὰ ὄρεϊνὰ συγκροτήματα *Megri Dag* καὶ *Ala Dag*. Ἀνατολικά, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἔφτανε ὡς τὰ Κοτύωρα· κατ' ἄλλους συγγραφεῖς, ὡς τὸν Ἄλν. Πρὸς τὰ νότια, περιλάμβανε τὴν Ἄγκυραν ὡς τὰ χρόνια τοῦ Ἀλέξανδρου.

Σ' ὅλη τὴν ἑκτασι ἀνατολικά ἀπὸ τὴν Παφλαγονία, τὴ Φρυγία καὶ τὴ Λυκαονία καὶ βόρεια ἀπὸ τὸν Ταῦρο δινόταν τὸ ὄνομα τῆς Καππαδοκίας³.

Νότια ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ὁροσειρὲς σχημάτισαν κράτος οἱ Κίλικες ποὺ γύρω στὰ 600 φαίνεται ὅτι κατεῖχαν ἐπίσης τμήματα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Παμφυλίας.

Μὲ τὸ τελευταῖο τοῦτο ὄνομα οἱ Ἕλληνες χαρακτήριζαν μιὰ στενὴ λουρίδα γῆς, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ Ἕλληνες ἄποικοι, ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ἱερὰ Ἄκρα (*Kilidonya*, τοπωνύμιο ποὺ διατηρεῖ τὴν ὀνομασία τῶν ἀπέναντί του Χελιδονίων νήσων) ὡς καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Σίδης καὶ τὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Μέλανος (*Manavgat Tsai*).

Σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ, θὰ τὸ δοῦμε πιὸ κάτω, τὰ ἀκραῖα σημεῖα τῆς Παμφυλίας μετακινήθηκαν πρὸς Ἀνατολὰς. Τὰ βόρεια σύνορά της, πρὸς τὴν Πισιδίαν, εἰκάζεται.

Ἡ Λυκία, ὡς καὶ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἦταν μικρότερη κατὰ τὴ ἀπὸ ὅ,τι ἐγίνε μόλις τὸν 10 αἰ. π.Χ. Πρὸς Ἀνατολὰς ἔφτανε, ὅπως εἶπαμε, μόνον ὡς τὴν Ἱερὰ Ἄκρα, ἀφήνοντας στὴν Παμφυλία τὴ στενὴ παραλία πρὸς τὸν κόλπο τῆς Ἀττάλειας· ἡ σχετικὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαίων γεωγράφων συμπέπει μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι οἱ λυκιακὲς ἐπιγραφὲς δὲν ξεπερνοῦν τὴν ὁροσειρὰ τῶν Σολύμων ποὺ δεσπόζει στὴν παραλία αὐτῇ. Πρὸς Βορρὰ ἔμεναν ἔξω ἡ Καβαλὶς καὶ ἡ Μιλυάς. Πρὸς Δυσμὰς τὰ σύνορα περνοῦσαν ἀνάμεσα στὴν Τελμησσὸ καὶ στὰ Δαίδαλα, ποὺ λογίζονταν καρικὰ.

Τὰ ἀνατολικά ὅρια τῆς Καρίας εἶναι ἀμφίβολα· συνήθως τοποθετοῦνται στὴν ὁροσειρὰ τοῦ *Honazdag*, ἀν καὶ στὸ ὁροπέδιο τῶν Ταβῶν (*Tavas Ovasi*) κατοικοῦσαν Φρύγες καὶ Πισίδες ἀνάμεικτοι μὲ Κάρες. Τὰ σύνορα μὲ τὴν Λυδίαν περνοῦσαν ἀπὸ τὸ βουνὸ Μεσωγίς μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ Μαϊάνδρου.

Ὅπως οἱ Φρύγες, ἔτσι καὶ οἱ Λυδοὶ ἱδρυσαν ἓνα ἰσχυρὸ κράτος ποὺ στὰ

3. Καταχρηστικὰ βέβαια, γιατί ὁ πληθυσμὸς τῆς βόρειας ζώνης περιλάμβανε διάφορα φύλα: Λευκοσύρους, Χάλυβας κ.ἄ.

χρόνια της άκμης του (6ος αϊ. π.Χ.) ἔθεσε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του μεγάλη ἔκταση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο ὡς τὸν Ἄλυ. Ἀλλὰ τὸ ὄνομά τους ἔμεινε σὲ μιὰ μικρότερη περιοχή: βόρεια ἀπὸ τὴ Μεσσηνία καὶ τὴν κοιλιάδα τοῦ Μαιάνδρου, νότια ἀπὸ τὴ γραμμὴ Γέρμης (Soma) - Καρσεῶν (Sindirgi) - Συνάου (Simav) καὶ δυτικὰ ἀπὸ τὸ Πανάσιον πεδῖον (Banaz).

Στὰ παράλια τῆς Μυσίας, τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας εἶχαν ἐγκατασταθεῖ —ἀνάμεσα στὰ 1400 καὶ 700 π.Χ.— Ἕλληνες ἄποικοι: βόρεια, ἀπέναντι στὴ Λέσβο καὶ ὡς τὸ Σίπυλον ὄρος, κυρίως Αἰολεῖς· στὸ κέντρο, ἀπὸ τὴ Φώκαια ὡς τὸ Ποσίδειον ἀκρωτήριον, ἰωνικὰ προπάντων στοιχεῖα· νοτιότερα, στὴν Ἀλικαρνασσὸ καὶ στὴν Κνῖδο, Δωριεῖς. Ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ κρατοῦσαν καὶ τὰ ἀπέναντι νησιά: Αἰολεῖς κατὰ πλειοψηφία στὴ Λέσβο καὶ τὴν Τένεδο· Ἴωνες, ἀνάμεικτοι μ' ἄλλους Ἕλληνες, τὴ Χίο καὶ τὴ Σάμο· Δωριεῖς τὰ Δωδεκάνησα. Οἱ ὀνομασίαι Αἰολίς, Ἰωνία, Δωρίς ἔχουν μόνον ἔθνικὸ καὶ πολιτικὸ περιεχόμενο: σημαίνουν τίς περιοχὰς ὅπου ἐπικράτησαν Αἰολεῖς, Ἴωνες, Δωριεῖς. Καμιὰ ἀπ' αὐτὰς δὲν ἔχει γεωγραφικὸ ἀντίκρισμα: καὶ οἱ τρεῖς περιλάμβαναν, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, νησιά καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὀρισμένα ἡπειρωτικὰ ἐδάφη, χωρὶς φυσικὰ ὅρια, κάποτε καὶ χωρὶς συνέχεια.

Ὅταν, ἐπὶ Δαρείου τοῦ Α' (522-486), τὸ περσικὸ κράτος χωρίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ σατραπείες, ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀποτέλεσε τέσσερις ἀπ' αὐτὰς: τὴν πρώτην, ποὺ περιέλαβε τοὺς Ἕλληνες τῶν δυτικῶν παραλίων, τοὺς Κάρες, τοὺς Λυκίους, τοὺς Μιλύες⁴ καὶ τοὺς Παμφύλους· τὴ δεύτερη, στὴν ὁποία ἀνῆκαν Μυσοί, Λυδοί, Λασσόνιοι, Καβαλεῖς καὶ Ὑγεννεῖς⁵· τὴν τρίτην, μὲ τοὺς Φρύγες, τοὺς Παφλαγόνες καὶ τοὺς Καππαδόκες· τὴν τέταρτην, στὴν ὁποία περιῆλθαν οἱ Κίλικες. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἡρόδοτος, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ μας, ἀναφέρει ἐθνότητες καὶ ὄχι χῶρες σὰν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτέλεσαν τίς σατραπείες: ἐνδειξὴ γιὰ ἐκεῖνο ποὺ ὑπογραμμίσαιμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι δηλαδὴ ἀρχικὰ προεῖχε ὁ ἐθνικός, ὄχι ὁ γεωγραφικός χαρακτήρας τῶν διαφόρων περιοχῶν. Ἀργότερα ἐπῆλθαν μεταβολὲς στὸν ἀριθμὸ καὶ στὴν ἔκταση τῶν μικρασιατικῶν σατραπειῶν, συχνὰ χωρὶς ἀνταπόκριση μὲ τὰ ἐθνικὰ ὅρια: γιὰ τοῦτο καὶ ἡ περσικὴ διοικητικὴ διαίρεση δὲν εἶχε μονιμότερη ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῶν μικρασιατικῶν διαμερισμάτων.

Δεύτερη περίοδος: Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ· 300 π.Χ. - 133 π.Χ. Κατὰ τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο τῶν συνεχῶν δυναστικῶν μεταβολῶν καὶ πολέμων τὰ ὅρια τῶν ἐπικρατειῶν μεταβάλλονταν διαρκῶς· ἀλλὰ λίγα σχετικὰ γεγονότα ἐπέφεραν σημαντικὰς μόνιμες ἀλλαγὰς στὴ διάκριση καὶ τὴν ὁροθεσίαν τῶν χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

1. Ἡ ἐπέκταση τοῦ πρὶν ἀσήμαντου κράτους τῆς Βιθυνίας (ἐγίνε βασι-

4. Φύλο ποὺ κατοικοῦσε βόρεια ἀπὸ τοὺς Λυκίους.

5. Ἐπίσης οἱ Καβαλεῖς κατοικοῦσαν βόρεια ἀπὸ τοὺς Λυκίους. Οἱ Ὑγεννεῖς εἶναι ἄγνωστοι ἀπὸ ἄλλοι.

λειο στις ἀρχές τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), πού μὲ διαδοχικὲς κατακτήσεις ἔφτασε γύρω στὰ 200 π.Χ. στὰ ἑξῆς ὄρια: Ρύνδακος ποταμός, ὁρος Ὑόλυμπος, ἀντερείσματα τοῦ μικρασιατικοῦ ὑψίπεδου ἀνάμεσα στὸν Σαγγάριο καὶ στὸν Θύμβριο ἢ Τέμβριο (Porsuk), ὡς τὴ συμβολὴ περίπου τῶν δύο αὐτῶν ποταμῶν· ἀπὸ κεῖ ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἔπαιρνε κατεύθυνση ΒΑ, περνοῦσε, πιθανότατα, ἀπὸ τὸ Benli Dag, γύριζε πρὸς Βορρά, ἄφηνε στὴ Βιθυνία τὴν πόλη Κρήτεια (Gerede) καὶ ἔφτανε στὴ θάλασσα ἀνατολικά ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Βιλλαίου (Filyos). Οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἀποικίες Χαλκηδῶν καὶ Ἡράκλεια ἔμειναν ἀνεξάρτητες ὡς τὴν ἐποχὴ πού ἡ περιοχὴ περιήλθε στοὺς Ρωμαίους. Ἀπὸ τότε ἐπικράτησε νὰ δίδονται στὴ Βιθυνία τὰ ὅρια τοῦτα. Ἡ ἐπέκταση τῆς Βιθυνίας ἐγένετο σ' ἐδάφη τῆς Φρυγίας τοῦ Ἑλλησπόντου (βλ. πρὶν ὅλα, σ. 213). Τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται πιά ἀπὸ τίς πηγὲς καὶ τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς περιοχῆς ἀποδίδεται στὴ Μυσία.

2. Ἡ εἰσὸδος τῶν Γαλατῶν στὴ Μικρὰ Ἀσία, μετὰ τὴν ἐξώσῃ τους ἀπὸ τὴ Θράκη (277 π.Χ.), καὶ ἡ ἐγκατάστασή τους στὴν Ἀνατολικὴ Φρυγία, καὶ σὲ τμῆματα τῆς Παφλαγονίας καὶ Καππαδοκίας. Τὰ ἐδάφη αὐτὰ λογίζονται πιά σὰν ἰδιαίτερη χώρα μὲ τ' ὄνομα Γαλατία.

3. Ἡ ἴδρυση, ἐπίσης *στις ἀρχές τοῦ 3ου αἰῶνα*, τῶν δύο βασιλείων, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας, πού ἐπέφερε τὴ διάκριση τῆς ἀρχικὰ μεγάλης χώρας πού ἔφερε τὸ δεύτερο ὄνομα σὲ δύο τμῆματα. Τὰ ὅριά τους διαμορφώθηκαν στὴ γραμμὴ Pasa Dag - Cicei Dag - Jalyrunar Dag - Ak Dag - Gurleik Dag. Τὸ βασίλειο τοῦ Πόντου καταλάμβανε ἀρχικὰ τὴ Βόρεια Παφλαγονία (βόρεια ἀπὸ τὸ ὄρος Ὑόλγαστος) καὶ τὸ ἄκρο δυτικὸ τῆς περιοχῆς πού σήμερα λέγεται Πόντος. Ἡ Ἀμαστρις καὶ ἡ Ἀμισὸς κατακτήθηκαν τὸν 3ο αἰῶνα· ἡ Σινώπη, τὰ Κατύωρα, ἡ Κερασοῦς κατὰ τίς ἀρχές τοῦ 2ου· γιὰ μικρὸ διάστημα (180-179) οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου ἀπέσπασαν τὸ Τίειον ἀπὸ τὴ Βιθυνία. Πρὸς Νότο, κατέλαβαν τὴ Γαλατία. Τὴ μεγαλύτερη ἑκτασί του, ὥστόσο, τὸ βασίλειο τοῦ Πόντου τὴν πῆρε ἀργότερα, τὴν ἐποχὴ τῶν συγκρούσεων μὲ τοὺς Ρωμαίους.

Στις μεγάλες αὐτὲς μεταβολὲς ἂς προσθέσουμε καὶ μιὰ ἄλλη, μικρότερη: τὴ μετὰθεση τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς Παμφυλίας, γύρω στὰ 200 π.Χ., ἀπὸ τίς ἐκβολὲς τοῦ Μέλανος (βλ. σ. 214) στὸ ἀκρωτήριο Κορακήσιον ἢ ἀκόμη ἀνατολικότερα, στὸ ἀκρωτήριο Ἀνεμούριον. Ἡ μετακίνηση αὐτὴ δὲ φαίνεται νὰ συνδέεται μὲ πολιτικὰ γεγονότα: ἴσως λοιπὸν νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα νέων ἐκτιμήσεων καὶ ἀντιλήψεων, εἴτε ἐπιστημονικοῦ εἴτε πρακτικοῦ χαρακτῆρα.

β) Ὅρια τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μ. Ἀσίας

Ἡ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ (βλ. χάρτη) γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία ἀρχίζει τὸ 133 π.Χ., ὅταν ὁ τελευταῖος Περγαμηνὸς βασιλεὺς, ὁ Ἀτταλὸς Γ', κληροδότησε στοὺς Ρωμαίους τὸ κράτος του, πού περιλάμβανε τὴ Μυσία, τὴ Λυδία, τὴν Αἰολίδα, τὴν Ἰωνία, τὴν Καρία —ἐξω ἀπὸ τίς παλιὲς ἡπειρωτικὲς κτήσεις τῆς Ρόδου, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸ 167 π.Χ.—, τὴ Φρυγία, τὴ Λυκαονία καὶ

μέρος της Πισιδίας. Οί Ρωμαῖοι σχημάτισαν τότε μιὰ ἐπαρχία, πού ὀνόμασαν Ἀσία (Provincia Asiae), ὅπου περιέλαβαν τή Μυσία, τή Λυδία, τήν Αἰολίδα, τήν Ἰωνία, τήν Καρία, μαζί μέ τίς παλιές κτήσεις τῶν Ροδίων, καί τή δυτικότερη Φρυγία. Ἀπό τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς κληρονομίας παρεχώρησαν: τή Φρυγία στὸν Μιθριδάτη Ε΄ τοῦ Πόντου, τή Λυκαονία στοὺς γιοῦς τοῦ Ἀριαράθης τῆς Καππαδοκίας. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μυθριδάτη, βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ πάρουν πίσω τὴν Φρυγία, πού τὴν πρόσθεσαν στὴν ἐπαρχία τους. Τὸ 84 π.Χ. διαλύοντας τὴν ὁμοσπονδία τῶν Κιβυραιωτῶν, ἔνωσαν μέ τὴν Ἀσία τὰ Κίβυρα καί παραχώρησαν τὴν περιοχὴ τῆς Καβαλίδος στὸ Κοινὸ τῶν Λυκίων.

Δεύτερη κατὰ σειρά ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἦταν ἡ Βιθυνία, πού κι αὐτὴ πέρασε στοὺς Ρωμαίους μέ κληρονομιά, ὅταν πέθανε ὁ Νικόδημος Γ΄ (74 π.Χ.). Δέκα χρόνια ἀργότερα, μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Μιθριδάτη τοῦ ΣΤ΄, ἡ ἐπαρχία τούτῃ μεγάλωσε μέ τὴν προσθήκη ἑνὸς μέρους ἀπὸ τὰ ἐδάφη του: τῆς Β. Παφλαγονίας καί τῆς ζώνης τοῦ Πόντου ὡς τὴ Φαρνάκεια (Κερασούντα). Ἡ ἐπαρχία ἀπὸ τότε λεγόταν Bithynia et Pontus.

Τὸ βασίλειο τοῦ Πόντου τὴ στιγμή τῆς ὑποταγῆς του εἶχε τὴ μεγαλύτερη ἔκταση τῆς ἱστορίας του. Ὁ Μιθριδάτης ὁ ΣΤ΄ εἶχε ἀνακτήσει τὴ Γαλατία πού ἀποστάτησε ὅταν ἦταν ἀνήλικος, εἶχε καταλάβει τὴ Μικρὴ Ἀρμενία καί ὅλες τίς ἐκτάσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καί στὴν Τραπεζοῦντα καί εἶχε ἐπεκτείνει τὴν ἐπικυριαρχία του στὰ φύλα πού κατοικοῦσαν τὴν παραλία ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα ὡς τὸν Καύκασο. Οἱ κτήσεις τοῦ Μιθριδάτη ΣΤ΄ πού ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Βιθυνίας-Πόντου μοιράστηκαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους σὲ διάφορους τοπικοὺς δυνάστες, καθὼς καί στοὺς φίλους τους ἡγεμόνες τῆς Παφλαγονίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Μικρῆς Ἀρμενίας. Ἡ περιοχὴ ἀνατολικά ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἴριν δόθηκε ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο, στὸν Πολέμονα, ἄλλοτε ἡγεμόνα τῆς Τραχείας Κιλικίας: γι' αὐτὸ ἀπὸ τότε λέγεται, ἐπὶ αἰῶνες, Pontus Polemoniacus. Ἡ Μικρὴ Ἀρμενία ἄλλαξε πολλὲς φορὲς χέρια: ἀπὸ τὸν Καίσαρα δόθηκε στὴν Καππαδοκία· ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο στὸν Πολέμονα· ἀπὸ τὸν Ὀκτάβιο, ἀφοῦ γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ἔγινε ἀνεξάρτητη, δόθηκε πάλι στὴν Καππαδοκία (20 π.Χ.).

Τρίτη κατὰ σειρά ἐπαρχία, μέ τὸ ὄνομα Cilicia, σχηματίστηκε ἀπὸ τὴν Κιλικία, τὴν Παμφυλία καί τὴν Ἰσαυρία πού κατακτιήθηκαν ἀπὸ τὸν Πομπήιο τὸ 67 π.Χ. Λίγο ἀργότερα προστέθηκαν σ' αὐτὴν τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Λυκαονίας, τρεῖς «διοικήσεις» (λατ. conventus, δικαστικὲς περιφέρειες) — Κιβύρας - Λαοδικείας, Ἀπαμείας, Συννάδων, πού ἀποσπάσθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τῆς Ἀσίας, καί ἡ Κύπρος. Ἀλλὰ γρήγορα, τὸ 49 π.Χ., οἱ τρεῖς «διοικήσεις» ξαναγύρισαν στὴν Ἀσία, στὴν ὁποία λίγο ἀργότερα προστέθηκαν ἡ Δυτικὴ Πισιδία μέ τὴ Μιλυάδα καί ἡ Παμφυλία. Ἡ Κύπρος παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο στὴν Κλεοπάτρα. Τὸ 44 π.Χ. ἡ Πεδινὴ Κιλικία ἐνώθηκε μέ τὴ Βόρεια Συρία. Ἀργότερα δόθηκε κι αὐτὴ στὴν Κλεοπάτρα καί τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῆς ἐπαρχίας, πού διαλύθηκε, σὲ φίλους καί ὑποστηρικτὲς τοῦ Ἀντωνίου.

Στό μεταξύ ή Λυκία, ανεξάρτητη ακόμη, είχε μεγαλώσει. "Όπως είδαμε, τό 84 π.Χ., οί Ρωμαίοι τής είχαν δώσει τήν Καβαλίδα. Λίγο αργότερα, τήν εποχή πού οί Ρωμαίοι καταλάμβαναν τήν Παμφυλία, τό Κοινό τών Λυκίων κέρδιζε έδαφος πρὸς Ἀνατολάς, φτάνοντας ὡς τήν παραλία τοῦ κόλπου τής Παμφυλίας, καί πρὸς Δυσμάς, μεταφέροντας τὰ σύνορα στόν Ἰνδὸ ποταμό. Μετά τήν ἀνακήρυξή τής σ' ἐπαρχία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τό 43 π.Χ., ἐπεκτιήθηκε καί πρὸς Βορρά, γιατί προστέθηκαν σ' αὐτήν ή Κιβυράτις, πού ἀποσπάστηκε ἀπό τήν Ἀσία ἀκόμη μιὰ φορά, καί ή Μιλύας. Ἐτσι ή Λυκία ἀπέκτησε τὰ φυσικά ὅρια τής ὁμώνυμης χερσονήσου μόλις τὸν 1ο αἰῶνα π.Χ. Ἡ ἐπαρχία ὁλοκληρώθηκε μὲ τήν προσθήκη καί τής Παμφυλίας.

Τήν εποχή τών πολέμων τοῦ Ἀντωνίου μὲ τὸν Ὀκτάβιο, ὁ Ἀμύντας, παίζοντας διπλὸ παιγνίδι, κατόρθωσε μὲ δωρεές καί τών δύο νὰ συγκεντρώσει ὑπὸ τήν ἐξουσία του τή Γαλατία, τμήμα τής Φρυγίας, τή Λυκαονία, τήν Πισιδία, τήν Ἰσαυρία, τή Δύση τής Παμφυλίας καί μέρος τής Τραχείας Κιλικίας. Ὄταν πέθανε, τό 25 π.Χ., οί κτήσεις του περιήλθαν στοὺς Ρωμαίους, πού σχημάτισαν μιὰ νέα ἐπαρχία. Ἡ Galatia, ἔτσι ὀνομάστηκε, ἔξω ἀπὸ τήν ὁμώνυμη χώρα περιλάμβανε τή Λυκαονία, τήν Πισιδία, τή Νοτιοανατολική Φρυγία. Ἡ Τραχεία Κιλικία παραχωρήθηκε στόν Ἀρχέλαο τής Καππαδοκίας.

Ἡ τελευταία αὐτὴ χώρα ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τό 17 μ.Χ., ἀφοῦ πέθανε ὁ ἡγεμόνας πού ἀναφέραμε.

Ὁ Πολεμονιακὸς Πόντος διατηρήθηκε σὰν ανεξάρτητο κράτος ὡς τό 64 μ.Χ., ὅποτε ἐνώθηκε μὲ τήν ἐπαρχία τής Γαλατίας. Οἱ ἀμυντικὲς ἀνάγκες τοῦ κράτους ἐναντίον τών κινδύνων, πού ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται ἀνατολικά ἀπὸ τὸν Εὐφράτη, ὀδήγησαν τὸν αὐτοκράτορα Βεσπασιανὸ στὴν ἀπόφαση νὰ δημιουργήσῃ μιὰ μεγάλη ἐπαρχία, πού περιέλαβε τή Γαλατία, τή Βόρεια Πισιδία, τή Λυκαονία, τήν Καππαδοκία, τήν Παφλαγονία, τὸν Πολεμονιακὸ Πόντο, καθὼς καί τή Μικρὴ Ἀρμενία καί τήν Κομμαγενή πού προσαρτήθηκαν τό 72 μ.Χ. Τήν ἴδια ἐπίσης εποχὴ καταργήθηκαν καί διάφορες μικρὲς ἡγεμονίες πού οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἀφήσει ἀνάμεσα στὶς μικρασιατικὲς ἐπαρχίες τους. Ἀλλὰ ή μεγάλη αὐτὴ διοικητικὴ μονάδα ἀποδείχτηκε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, πολὺ δυσκολοκυβέρνητη. Γιὰ τοῦτο τὸ λόγο ὁ Τραϊανὸς ἀποκατέστησε τήν ἐπαρχία Γαλατίας καί δημιούργησε μιὰ νέα ἐπαρχία μ' ἐδάφη τής Καππαδοκίας, τής Μικρῆς Ἀρμενίας καί τοῦ Πολεμονιακοῦ Πόντου (ἀνάμεσα 107 καί 113 μ.Χ.).

Ἡ παρακολούθηση τών μεταβολῶν στόν ἀριθμὸ τών ἐπαρχιῶν καί στὴ διαδρομὴ τών συνόρων τους ἔχει λιγότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Κέντρο ὡς τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνα.

Ὑπογραμμίζουμε μόνο δύο γενικὰ φαινόμενα: ὅτι καθ' ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα ἐπικρατεῖ ή τάση γιὰ μεγάλες διοικητικὲς περιφέρειες, ἴσες μὲ δύο, τρεῖς ἢ καί περισσότερες ἀρχαῖες χώρες, καί ὅτι οἱ συνεχεῖς μεταθέσεις τών συνόρων τους ὀδηγοῦσαν σιγὰ σιγὰ, κατὰ περιοχές, λιγότερο ἢ περισσότερο μακριὰ ἀπὸ τήν ἀρχαία ὁροθεσία.

Ἡ τάση γιὰ τὴ συγκρότηση μεγάλων ἐπαρχιῶν πῆρε τέλος μὲ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ Διοκλητιανοῦ (γύρω στὰ 300 μ.Χ.). Ὁ αὐτοκράτορας αὐτὸς αὐξήσε τὸν ἀριθμὸ τους μικραίνοντας τὴν ἑκτασὴ τους. Ἐτσι στὴ θέση τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας δημιουργήθηκαν ἑξὶ νέες: Ἑλλησπόντου, Ἀσίας, Καρίας, Λυδίας, Φρυγίας, Πακατιανῆς καὶ Φρυγίας Salutaris. Ἡ ἐπαρχία Βιθυνίας καὶ Πόντου τριχοτομήθηκε σὲ Βιθυνία, Παφλαγονία καὶ Διόσποντο. Ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Γαλατίας προέκυψαν Γαλατία καὶ Πισιδία (ἡ τελευταία περιλάμβανε τὴ Λυκαονία). Ἡ Κιλικία ἔδωσε μιὰ νέα ὁμώνυμη ἐπαρχία καὶ τὴν Ἰσαυρία. Ἡ μεγάλη μονάδα ποὺ ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς Καππαδοκίας κατανεμήθηκε σὲ Καππαδοκία, *Μικρὴ Ἀρμενία* καὶ Πολεμονιακὸ Πόντο.

Συνολικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρασιατικῶν ἐπαρχιῶν αὐξήθηκε ἀπὸ ἑξὶ σὲ δεκαεπτὰ.

Ἡ τάση αὕτὴ ἐξακολούθησε καὶ κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Τὸν τέταρτον αἰῶνα χωρίστηκαν ἡ Λυκία ἀπὸ τὴν Παμφυλία, ἡ Πισιδία ἀπὸ τὴ Λυκαονία καὶ μοιράστηκαν στὰ δύο ἡ Καππαδοκία (I καὶ II), ἡ Κιλικία (I καὶ II), ἡ Μικρὴ Ἀρμενία (I καὶ II). Ὁ Διόσποντος μετονομάστηκε, γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ Ἁγία Ἑλένη, σ' Ἑλενόποντο. Τὸν πέμπτον αἰῶνα μοιράστηκε στὰ δύο ἡ Γαλατία (Galatia I καὶ Galatia Salutaris) καὶ δημιουργήθηκε, ἀπὸ τμήματα ποὺ ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὴ Βιθυνία καὶ τὴν Παφλαγονία, μιὰ ἀκόμη ἐπαρχία, ὁ Ὀνωριάς. Ἡ διοικητικὴ αὕτὴ διαίρεση ποὺ διατηρήθηκε, μὲ μικρὲς μεταβολές, ὡς τὸν ἑβδομον αἰῶνα, ὅταν ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται τελειῶς νέες διοικητικὲς περιφέρειες, τὰ θέματα, ἀποτελέσσε ἐπίσης τὴ βάση γιὰ τὴν ἀρχικὴ ὁροθεσία τῶν μικρασιατικῶν μητροπόλεων.

Στὰ χαρτογραφικὰ σκαριφήματα φαίνεται καλὰ πόσο πολὺ διαφέρουν στὴν ἑκτασὴ τους καὶ στὴ διαδρομὴ τῶν ὁρίων τους οἱ μετὰ τὸν Διοκλητιανὸ ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες ἀπὸ τίς παλιὲς μικρασιατικὲς χῶρες, τῶν ὁποίων φέρουν τὰ ὀνόματα.

Τελειώνοντας, θεωροῦμε σκόπιμο νὰ ἐπισύρουμε τὴν προσοχὴ τῶν συνεργατῶν μας σὲ μερικὰ γεγονότα, ἢ ἄγνοια τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ προκαλέσει συγχύσεις.

Στὴ διεθνὴ βιβλιογραφία, τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων μικρασιατικῶν διαμερισμάτων —χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν— ἀποδίδονται *συνήθως* στὴν ἑκταση ποὺ κάθε φορὰ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις, π.χ. τὸ ὄνομα τῆς Φρυγίας ἀποδίδεται στὴν ἑκταση ποὺ κάλυπτε ἡ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ ἐποχὴ, ἢ κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, ἢ μετὰ τὸν Διοκλητιανὸ, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀφορμὴ στὴν ὁποία ὀφείλεται ἡ μνεΐα του. Ὅταν ἓνα ὄνομα ἀναφέρεται γενικὰ καὶ χωρὶς συγκεκριμένη χρονικὴ ἀνταπόκριση, ἀπεικονίζει συνήθως τὴν κατάσταση τῶν χρόνων γύρω ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ρωμαιοκρατίας. Τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικὰ στοὺς Μικρασιάτες λόγιους, ποὺ γιὰ διάφορους λόγους ἦσαν περισσότερο ἐξοικειωμένοι μὲ τίς ἐκκλησιαστικὲς πηγές: αὐτοὶ μὲ τὰ ὀνόματα Πισιδία, Λυκαονία κτλ. ἐννοοῦν τὰ ἐδάφη στὰ ὁποῖα οἱ ὀνομασίες αὐτὲς δίνονταν κατὰ τοὺς αἰῶνες

που ή ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση διαμορφωνόταν πάνω στο πρότυπο τῆς πολιτικῆς, δηλαδή ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὸν Διοκλητιανὸ ὡς τὸν Ἡράκλειο.

Αὐγούστος 1959